

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂՊԱՇԵԱՆ

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր 29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԷԿՆ ՈՒ ԱՅՍՕՐԸ

«Իսրեից ի վեր անբազկ մի որբանոց լինելուց
եւ հալածուելուց յետոյ, Հայաստանը այսօր
եղարձել է հորհրդային Միութեան ամենասիրելի
«զաւակը»:

Ս Տ Ա Լ Ի Ն

9(47.925)

Ա-49

Պ Ե Յ Բ Ր Ո Ի Թ

1937

9(47.325)

19 AUG 2006

24 JAN 2006

u-49

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂՊՈՇԵԱՆ

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր 29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԷՎՆ ՈՒ ՍՅՍՐԸ

«Գարեից ի վեր անբաղղ մի որբանոն լինելուց
«Եւ հալածուելուց յետոյ, Հայասանը այսօր
«դարձել է Խորհրդային Միութեան ամենախիղի
«գաւակիր»:

Ս Տ Ա Լ Ի Ն

Պ Լ Յ Բ Ո Ի Թ

1937

0 0 FEB 2013
0005 001. 1 5

3393

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Հայաստանի խորհրդայնացումէն ի վեր անցեր են 17 տարիներ և դեռ մինչև այսօր մեր գաղութը կարելիութիւնը չունեցաւ, համաժողովրդական արժանափայլ շուքով մը տօնելու կամ հարկ եղած չափով ծանօթանալու մեր բազմաշարժար ժողովուրդի ազգային և քնկերային ազատագրութեան Մեծ Սրուայ՝ Նոյեմբեր 29ի փմաստին:

Ծիչդ է որ անցեալի մէջ, հակառակ տիրող քաղաքական աննպաստ պայմաններուն, գանուեցան կազմակերպութիւններ որոնք քաջութիւնը ունեցան իրենց հրատարակած կոչերով և կազմակերպած մասնակի հաւաքոյթներով, խօսիլ Նոյեմբեր 29ի մասին և նոյնիսկ տօնել զայն: Սակայն այդ բոլոր յանդուզն փորձերը, իրենց օգտակարութեամբը մէկտեղ, չի կրցան և չէին ալ կրնար սպասուած արգսնքին յանգիլ, պարզ այն պատճառաւ որ անոնք կը կատարուէին, սարսափի տակ չատ սահմանափակ շրջանակի մէջ, առանց ժողովուրդի լայն խաւերուն մասնակցութեան:

Այն ատեն, Լիբանանը կ'ապրէր քաղաքական չատ վատ պայմաններու տակ, կաշկանդուած էին բոլոր աշատութիւնները, իմպէրիալիստական սարսափը թաթերը փռած էր երկրի մէկ ծայրէն միւսը: Ոչ ոք իրաւունք ունէր ազատ ընթացք տալու իր ազգային զգացումներուն և քաղձանքներուն: Արգիւրուած էին զէմոկրատական ընդթ կրող բոլոր տօնախմբութիւններն ու հաւաքոյթները:

Այս դրութեան մեծագոյն զոհերէն էր նաև լիանահարձակ հայ ժողովուրդը: Անոր հայրենասիրական իւրաքանչիւր արտայայտութեան քաղաքական

58681-67

գունաւորում տալ կը փորձէին, ոչ միայն իր օտար, այլ և հայ թշնամիները: Բոլորին յիշողութեան մէջ զեռ թարմ են այն չարարաստիկ տարիները, երբ Սորհրդային Հայաստան բառ արասանողը կ'որակուէր համայնավար: Իսկ Սորհրդային Հայաստանի ի նպաստ կատարուող ամէն շարժում, տեղական իշխանութեան կը մատնուէր, որպէս համայնավար ելոյթ կամ հակապետական շարժում:

Ո՞վ չի գիտեր որ հայ ժողովուրդի՞ զէմ կատարուող այս հալածանքներուն մէջ իրենց պատասխանատուութեան մեծ բաժինը չունեցան նաև կարգ մը դաշնակ նախկին պետական մարդիկ, որոնք անդուստ հայ զազութի իրենց հակակշօին տակ պահելու մարմաջէն տարուած, և յենած իմքէրիալիստական չրջանակներու հետ ունեցած իրենց բարեկամութեան վերայ, կանգ չտան սպաննութիւններու և եղբայրասպան կոխուներու առաջ:

Այս մասին շատ բան գիտէ հայ ժողովուրդը:

Տեղւոյս դաշնակ մամուլն ու բեմը, տարիներ շարունակ մուր և նախատինք կարգացին Հայաստանին: Ըսին, հոն հաց չկայ, ժողովուրդը անօթի կը մնանի, հոն հայ չկայ, ախրողը ուսան է ևն.:

Վերջապէս չի լսուած և չի տեսնուած սուտերու զիմեցին, դէպքերն ու թուականները խեղաթիւրելու համար. սև օրը ուրախ օր ցոյց տուին, ուրախ ալ սև: Հայ ազգի ողբալի ստրկութեան օր Մայիս 28ն հակադրեցին, հայ ազգի ցնծալի ազատութեան միակ օր Նոյ. 29ին:

Ցաւալի է այս առթիւ յիշել, սակայն անհրաժեշտ է և հարց տալ, թէ ինչո՞ւ հայ ազգային մարմինները

ու Առաջնորդարանը, հակառակ ժողովուրդի կամքին, զեռ մինչև այսօր կը յամառին Մայիս 28ն որպէս ազգային տօն պարտադրել հայ ժողովուրդին:

Միթէ՞ անոնք այս բանը կ'ընեն, պարզ անոր համար որ դաշնակցութիւնը այդպէս կը փափաքի, կամ անոր համար որ իրենք ալ կը հաւատան այդ օրուայ ազգային հանգամանքին: Կամ մին կամ միւր: Յամենայն դէպս երկու պարագաներուն ալ կատարուածը Ս. Հայաստանը ուրանալու արարք մըն է:

Հայ ժողովուրդի իր ազգ. մարմիններէն, սպասածը այս չէր բնաւ և այս ալ չպիտի ըլլայ երբեք:

Անիկայ, հակառակ բոլոր հալածանքներուն, մատնութեանց և սուտերուն գիտցաւ միշտ անվթար պահել իր համակրանքն ու սէրը դէպի շայրենի երկիր, Ս. Հայաստանը: Ասոր կենդանի սրտըն են զազութիւ մէջ, տարիներէ ի վեր գործող հայրենաւիրական կազմակերպութիւնները (Ըօի, Հայրենակցական, և վերջինաց և Երիտասարդական միութիւններ) որոնք ամեն պատեհ առթիւ, ցոյց տուին իրենց անվերապան սէրը Ս. Հայաստանի նկատմամբ:

Ընթերցող բարեկամ՝ Նոյ. 29-ն հայ ազգի պատմութեան ամենավեհ և ամենաթանկագին չրջանն է. զարեր շարունակ արիւն և աւեր տեսած մեր ժողովուրդի մտայլ կեանքին վրայ բացուող առաջին արշալոյսը: Գրել Նոյ. 29ի պատմութիւնը կը նշանակէ տալ Հայաստանի աշխատաւոր ժողովուրդին ամենաշեղափոխական մարտնչումներուն պատմութիւնը, կը նշանակէ ծանօթանալ Նոյեմբեր 29-ով Հայաստանի մէջ բացուող սոցիալիստական կեանքի ամենահերոսական

թոխչքներուն :

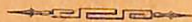
Նման բան մըշատ ընդարձակ դորձ է և վեր իմ կարողութենէս : Ներկայ դրքոյկով իմ ապրիքս պիտի ըլլայ, միայն Նոյ. 29ի պատմութեան մէկ համառօտ ուրուագիծը, որը կը յուսամ թէ որոշ չափով պիտի գոհացնէ մեր ընթերցանութեան ծարաւի հասարակութիւնը :

ԾԱՆՈԹ.—

Մեջբերումները վերնուած նե հետեւեալ գիրքերէն.—
Նոյեմբերեան Յեղափոխութիւնը Հայաստանում—

Վ. ՊԱՐՄԱՄԵԱՆ

«Իշխանակցական դրախտավայր» Մ.ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Ալեքսանտրապօլի դաշնագիրը. ՇԱՀԱՆ ՆԱԹԱԼԻ
Խ. Ս.Հ.Մ.ի նոր Սահմանադրութիւնը :

ԴԱՇՆԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՍՈՎԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՒ ԹԱԼԱՆԻ ԵՐԿԻՐ

Նոյ. 29.ի մասին խօսելէ առաջ, անհրաժեշտ է արագ ակնարկ մը նետել 1918—1920ի, դաշնակ Հայաստանի մէջ արբող կացութեան վրայ : Որովհետեւ կարելի չէ Հայաստանի Նոյեմբերեան յեղափոխութիւնը բարձրել առանց զիտնալու թէ, որոնք եղան այն պատմական զէպքերն ու վիճակները որոնք ծնունդ տուին, Նոյ. 29ի բանուորացի դաջիական յեղափոխութեան :

Արտասահմանի դաշնակ մամուլը, փողով և թըմբուկով կը ճգնի անմահացնել իր երկուք ու կէս ասորուայ արիւնի և բռնութեան արբապետութիւնը : Երկար, սարխներէ ի վեր, գիրքեր և թերթեր կը լեցունին սպացուցանելու համար դաշնակ արկատառւորայի «բարբառները :

Միթէ՞, մինչև հիմայ արասահմանի մէջ պայթող սարճանակները կամ զլուխներու վերև ճօճող դաշոյնչները սյդ չալսելուս կ'անկախութեան բարբարօս մեթոտները չեն յիշեցներ :

Սակայն, դ սոնանք մեր նիւթին : Զգենք որ պատմութիւնը խօսի, այն պատմութիւնը զոր Հայաստանի դաշնակ հանրապետութեան, նախարարներն ու խմբապետները, իրենց արիւնոտ ձեռքերով գրեցին :

Մայիս 28ով ոկսող «անկախութիւն»ը, Հայաստանը մոխրակոյտի մը վերածեց և հայ ժողովուրդն ալ երթարկեց անլուր զրկանքներու : Դաշնակ բէմի մին օրովը, աւելի սպառնական դարձաւ հայութեան

փիզիքական և ազգային դոկտրինան սպառնացող վրասանդները:

Ինչ կարելի էլ սպասել իմբերիալիզմի կողմէ պարտադրուած և դաշնակցութեան կողմէ ալ ընդունուած անկախութիւնէ մը:

Թուրք փաշաներն ու իմբերիալիստ պետութիւնները Անդրկովկասը դիւրութեամբ նուաճելու և զայն ուսասկան ծաւալող բանուորագրիւղացիական յեղափոխութեան դէմ ցցելու համար, կատարեցին բաժանուղական քաղաքականութիւն: Անդրկովկասը անջատել տուին յեղափոխական ուսաստանէն և իրենց նուաճողական քաղաքական ծրագիրները աւելի դիւրութեամբ գլուխ հանելու համար «անկախութեան» անունին տակ, իշխանութեան գլուխ դրին Անդրկովկասի ամենայն տաղիմական ուժերը: Ասիկա ինքնին Անդրկովկասի մէջ Ձարիզմի տապալում չուժը եւրոպական իմբերիալիզմի լուծով փոխարինելու փորձ մըն էր:

Այս քաղաքականութեան հետեանքով էր որ 1918 Մայիս 26ին մենչևիկները յայտարարեցին Վրաստանի «անկախութիւն»ը. Մայիս 27ին Մուսավաթականները Ատրպէյճանի «անկախութիւն»ը: Կը մնար Դաշնակցութեան ևս յայտարարել իր «անկախութիւն»ը

Յազթական թուրք փաշաները կ'ուզէին այդ անկախութիւնը, որովհետև ձեւականօրէն անկախ և տրհար Հայաստան մը, դիւրութեամբ կրնային գրաւել և թրքական նահանգի մը վերածել: Եւ Հայոց Ազգային Խորհուրդը ըստ Վրացեանի յայտարարութեան, առաւ վճռական քայլ և 1918 Մայիս 28ին ինքզինք յայտարարեց Անդրկովկասի հայկական գաւառներու դերագոյն և միակ իշխանութիւն:

Դառն էր այս կատակերգութիւնը, ինչպէս Անդր-

կովկասի միւս ժողովուրդներուն, նոյնպէս և հայ ժողովուրդին համար: Սակայն դաշնակցութեան խորհածը այդ չէր: Բաւական էր որ ինք ալ, այսուհետև որպէս «անկախ պետութիւն» պիտի կրնար անկախօրէն շահագործել իր ժողովուրդը և կախեալօրէն ծառայել իրեն անկախութիւն առողջներուն:

Ուրեմն, Մայիս 28ի անկախութիւնը, հայ ժողովուրդի արիւնով գնուած անկախութիւն մը չէ երբէք. ինչպէս կը յաւակնին դաշնակ չէֆէրը, այլ հայ ժողովուրդի արիւնը ցամքեցնող և հակառակ անոր կամքին կատարուած աքթ մըն է:

Երկուք ու կէս տարի: Այս կարճ ժամանակամիջոցին հայ ժողովուրդը, իր միտէն և արիւնէն շատ բան տուաւ դաշնակցութեան, անչուշտ փոխարէնը ոչինչ ստանալու պայմանաւ:

Հայաստան վերածուեցաւ իսկական աւերակոյտի մը. մեռաւ տնտեսական կեանքը: Չկար չինարարական փոքրագոյն շարժում մը իսկ: Դաշնակ կառավարութիւնը, քար քարի վրայ դնելու տեղ, քար քարի վրայ չի ձգեց:

Չկար արգիւնաբերական ոչ մէկ ձեռնարկ: Եղածը քանի մը խեղճ ու կրակ արհեստանոցներ էին, երկաթուղի մը որուն ամբողջ ունեցածը քանի մը չոգիչարժ մեքենաներէ և տասնեակ մը վակոններէ անդին չէր անցներ: Հայաստանի միակ արգիւնաբերութիւնը հանդիսացող, Ղափանի և Սլլահվերտի պղնձահանքերը, որոնց շահագործումը յանձնուած էր ֆրանքո-պելճիքական ընկերութեան մը, դաշնակցութեան օրով կանգ առին:

Նոյնքան ողբալի էր նաև կացութիւնը դիւզաստ:

տեսութեան մէջ, թափուր և անջուր մնացած էին երբեմնի հարուստ ու բարգաւաճ հողերը, փճացուած էին անասուններուն և եղջերաւոր կենդանիներուն մեծ մասը: Հայ գիւղացիէն խլուած էր հողը լծկան անասունները և աշխատանքի գործիքները: Հետեւեալ թրւական տուեալները զազափար մը կրնան սալ գիւղատնտեսական վիճակի մասին:

	1914 թ.		1919
Հացարօյսի ցանքեր	247,766	տեսիաթին	71,778
Եղջերաւոր կենդանիներ	688,524	հատ	221,512
Գութան	17,580	հատ	5,293
Արօր	99,887	հատ	22,314

Կը տեսնէք թէ ինչ խղճալի վիճակի մասնուած էր հայ գիւղը: Հայ գիւղացին ոչ հացահատիկ ունէր և ոչ ալ ցանելու հող: Հազար ու մէկ տեսակի ապօրինի տուրքեր կը ճզմէին գոյն: Հասնողը անոր վզին կը չոքէր: Գաշնակ խմբապետները քմահաճօրէն կ'անարգէին, կը ձեռէին գիւղացիները, կը խլէին անոնց ամբողջ պահեստի պաշարն ու անասունները: Կողուպուտի ու թալանի միջոցաւ շատ մը գաշնակ պետական պաշտօնեաներ և խմբապետներ հողատէր և ազա դարձան:

Ահա հազարներէն քանի մը օրինակ միայն, որոն, ցոյց կուտան հայ գիւղացիին կրած զրկանքները: Այս մէջըբերումը քաղուած է գաշնակցական կառավարութեան ներքին գործոց վարիչին ուզողուած գրութեանէն:

«Մի ինչ որ ղազար, որ իրեն անվանում է Դալի-ղազար և նժգեհի ջոկատը կը բըխրուլախ գիւղում անկարգութիւններ են անում և թալանում ազգաբնակչութեան: Շրջանային կոմիսարն սեժ չունի կուռե-

լու այդ բանտ սների դէմ: Նոյնպէս անկարգութիւններ են անում ժէնէրալ Նազարբեկովի պահակախումբը:

Սիսիանի շրջանի «ժողովուրդ» թերթի թղթակիցը կը գրէ գիւղ ուղարկուած դաշնակ պաշտօնեաներու վայրագութեան մասին.

«Դաշնակ կոմիսարը և իր պաշտօնեաները, գիւղացու բախտն իրենց համար խաղալիք են դարձրել և խաղում են մեր բախտի հետ...: Նրանք կտրում էին ճանապարհները կապարում սպանութիւններ, կողոպուտներ, տնից հանում և անտառ էին տանում և ձեծում են մարդկանց որոնք ուզում էին իմանալ, թէ կոմիսարները գիւղացիները հաւաքած փողերը, ալիւրը, ցորենն ի՞նչ արին, ո՞ւմ վրայ ծախսեցին...: Այս ամսի 7ին ինքը, մեր շրջանային կոմիսար Տէր-Ղազարեանը բոռնցքով թափել է Աղաջան Խաչատրեանի երկու տասնները, թէ ինչո՞ւ Աղաջանը համարձակուել է տեղիցը չկանգնել և կոմիսարի ձիու սանձը չբռնել...»

Դեռ կարելի է թուումներուն շարքը երկարել, սակայն այսքանն ալ բաւական է ցոյց տալու համար, գաշնակ տիկտատուրայի օրով Հայաստանի մէջ տիրող անիշխանական և թալանի ոգիով: Նեխած էր գաշնակ-պետական մեքենան իր բոլոր մասերովը, զլխէն մնչև ոտքերը և ոտքերէն մինչև զլուխը—

Խմբապետներն ու կոմիսարները կառավարութեան թոյլտուութեամբ կը կողոպտէին ժողովուրդը, իսկ կառավարութիւնը երբեմն իր կազմակերպած այս կողոպուտներէն անբաժին մնալով, իր կարգին կը պարտաւորուէր թալանել իր ուղարկած թալանիչները:

Ասիկա կը յիշեցնէ ժողովրդական առածը որ կ'ըսէ.
«գողը գողէն գողացաւ, Աստուած տեսաւ դարձացաւ:»
Ասկայն Հայաստանցի գիւղացին, Աստուծոյ չափազար-
մանալու պէտք չունէր, որովհետեւ նման բաներ տես-
նելը սովորական դարձած էին իրեն համար:

Այսպէսով, ամենակարճ ժամանակամիջոցի մէջ քար
ու քանդ եղած էր հայոց երկիրը: Հայաստան վերա-
ծուած էր սովաստանի մը: Ամէն կողմ տիրող մահճը,
սովը ու անօթութիւնն էր: Օրական տասնեակներով
մարդիկ ճամբաներուն վրայ և տուներու պատերուն
տակ կը մեռնէին անօթութենէ: Օրերով անոնց դիակ-
ները փողոց կը մնային, շատ մը անօթիներ դիակնե-
րով, աղբով և կենդանիներու սատակներով կը սնա-
նէին:

Ժամանակի մամուլը հարուստ է նման օրինակ-
ներով: Վերջնէնք քանի մը հատ:

1919 թ. «Աշխատանք» թերթի թղթակիցը կը
գրէր:

«Թաղուած մեռելներու միս, փողոցներու վրայ
վազօրօք ձգուած կօշիկներու և տրեխներու կտորներ,
մուկ, կատու, շուն, արագիլ սովորական կերակուր-
ներ են դարձած ժողովուրդին համար: Բայց ասոնք այ
սպառներ են և ամէնքը գաշա ելիր... անասունի նման
կ'արածեն: Երէկ հանդիպեցինք Այնթափ Քօչկեցի Սար-
գիս Մանուկեանին, որ իր հինգ տարեկան մեռած և-
րեխայի փորը պարպած և շիշը պարանոցին անցուցած
թէժ թոնիրի մէջ կը խորովէր եւ կ'ուտէր»:

Վկայութեան կանչենք նաև նախարար Սատիսովը:
«Սովը է թագաւորում ամբողջ Հայաստանում:
Սոսանց չափազանցութեան օրական մեռնում են 3000

հոգի: Երէկ, օրինակ Երևանում հաւաքեցին 41 սովա-
մահներու դիակներ...»

Ահա թէ ի՞նչպէս, սովարքայ Սատիսովներու թա-
գաւորութեան տակ հայ ժողովուրդը անօթի չափերով
կը փձանար: Բնակչութիւնը կը նուազէր: Սովը ու
համաճարակ հիւանդութիւնները հսկայ աւերներ կը
գործէին: Հայաստանի գիւղերը վերածուած էին խո-
շոր գերեզմանատուններու: Հազարներէն դարձեալ օրի-
նակ մը:

Ժամանակի թերթերէն միոյն թղթակիցը կը
գրէ.—

«Արիղամարի մէջ տուն չկայ, բակ չկայ որ թա-
ղուած մարդ չըլլայ: Գիւղի գերեզմանատանը մէջ,
այս տարի մեռածներու թիւը աւելի շատ է քան հա-
րիւր տարուայ ընթացքին:

«Արիթլու մտայ, միայն 15-20 մարդ ուղի վրայ
տեսայ և այն այ ղէմքերն ին ու ուսած, մնացածները սո-
վից պառկած հաց էին աղերսում»:

Ըստ բժշկական պաշտօնական տուեալներու 1919ին
Երևանի փողոցներէն, Յուլիս—Մարտ ամիսներու ըն-
թացքին հաւաքուած է 142 դիակ: Նոյն տարուայ ըն-
թացքին միայն Երևանի մէջ մեռած է 1400 մարդ:
Իսկ 1920 Յունուար ամսուան մէջ միայն, 1291 հոգի:

Այս հաշուով ամբողջ երկուք ու կէս տարուայ ըն-
թացքին Հայաստանի մէջ մեռած է 840 հազար մարդ:
Ոչով միջին հաշուով իւրաքանչիւր ընտանիք կորսն-
ցուցած է 2-3 մարդ:

Ահա թէ ի՞նչպէս օր ցերեկով, հարիւրներով կը-
մախքացած մարդիկ, ամիսներով հացի երես չի տե-
սած մերկ կիներ և երեխաներ իրենց անթաղ դիակնե-
րը կը փռէին փողոցներուն վրայ:

Հայաստան իր 50 հազար թափառական, անմայր և անհայր որբերովը վերածուած էր խոշոր որբանոցի մը :

Այս բոլորը արդիւնքն են դաշնակ արիւսպետութեան և այդ արիւսպետութեան, ուղղակի և աննուղակի միջոցներով ուղղութիւն տուող, օտար պետութիւններու քաղաքականութեան :

Անշուտ, դաշնակ նախկին պետական մարդիկը, համաձայն իրենց բարի սովորութեան պիտի ուրանան այս բոլորը, անգամ ևս պիտի կրկնեն հինգսո՞ւ սուտը, Չամախեանի հետ միաբերան ըսելով թէ «Հայաստան 1919-1920, հսկայական թախչք կատարեց անտեսական և քաղաքական ասպարեզներում» սակայն մենք ժողովուրդական առածին հետ կըսենք, ով որ կըսէ ուզածը, պիտք է լսէ չուզածը :

Արդարեւ, դաշնակ հայաստանի անտեսական և քաղաքական թախչքներուն մասին ճառուող Չամախեանն ու իր նմանները պէտք է իմանան որ իրենց օրով Հայաստանի մէջ նման թախչքներ չեն եղած ոչ ալ թուղղներ, որվհետեւ իսկական թախչք կատարելիք մարդիկը կամ փետրաթափ եղած էին կամ ալ գերեզմանոց զրկուած : Թուշեւու ընդունակ և թե ունեցող միայն իրենք կային, որոնք նոյեմբեր 29ին խումբով արտասահման թռան :

Դաշնակցութեան օրով հայաստան բարգաւաճ երկիր մը չեղաւ և չեր ալ կրնար ըլլալ, պարզ այն պատճառաւ որ դաշնակ խմբապետական կառավարութիւնը իր գլխաւոր զբաղմունքը ըրած էր ժողովուրդը թալանել և փճացնել :

Աւելին կարելի չէր սպասել. հարուստներու, հողատէրերու, աղաներու, վաչխառուներու և տէրաէրներու շահերը պաշտպանող թուրք փաշաներու Անգ-

լիացի, Ֆրանսացի և ուրիշ հակայեղափոխական ժէնէրալներու հաշիւներովը և ցուցմունքներովը առաջնորդուող կառավարութիւնէ մը :

Հայ ժողովուրդի արիւնք-ծծող այս սև ուժերը Դաշնակցութիւնը կը մղէին ամէն տեսակի արկածախնդրութեանց և կոիւններու :

Ամիս չէր անցներ որ դաշնակներու կողուական կառավարութիւնը վէճ չունենար, կամ կուրի չի բռնուեր իր դրացի երկիրներուն հետ : Դաշնակ-մենչեւիկ, դաշնակ-մուսավաթական, դաշնակ տաճկական կոիւնները քիչ զոհեր չի խլեցին հայ ժողովուրդէն :

Հայաստան, հսկասակ մեծ պատերազմի ընթացքին իր կրած ծանր հարուածներուն, Դաշնակցութեան օրով երկուքուկէս տարի ամբողջ աղքատիջեան կոիւններով արիւնեցաւ : Ի՞նչ էր այս կոիւններուն նպատակը : Իրարմէ հող խլել, ատոր համար իրար բղքեակ «Ծովից ծով Հայաստան» ստեղծել : Բայց ի՞նչով :

Է՛հ, Դաշնակից սղորմած Անդլիան տուած էր Դաշնակցութեան քանի մը տասնեակ թնթանօթ, զընդացի, զէնքեր, կային նաև գիւղացիներէ խլուած ջոբիներ, և բռնի կերպով զինուորագրուած փոքրաթիւ և անօթի բանակ մը որ յոգնած էր կուրելէ :

Այս բոլորը արդէն կը բաւէին որ Դաշնակցութիւնը Մեծն Տիգրանեան նուաճողական արշաւանքներու ձեռնարկէր :

Եւ անօթի և անկօշիկ «Հայկական զօրամասերը, գոտեղներով» (սկանջը խօսի Սանասորի արշաւանքին) կրկնակ անգամներով արշաւեցին Տաճկաստան, Վրաստան և Ստրպէյշան : Աւերուեցան գիւղեր, փճացան

մարդիկ, կատարելապէս քայքայուեցաւ Հայաստան: Կերջին հաշուով այս խննթ և աղետաբեր արշաւանքներուն մէջ ջարդուփշուր եղաւ ինք՝ Դաշնակցութիւնը, որուն գէժ միահամուռ կերպով ծառայան հայ բանւորը, կեղեքուած գիւղացին և կռիւներէն յոգնած և անօթի հայ գինւորը:

Դաշնակ արիւնի և սարսափի ըէփմը տապալեցաւ—1920 Նոյ. 29-ին. Հայաստանի ապստամբ ժողովուրդի յեղափոխական հարուածներուն տակ:

101
11
12
13

79-18983

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՅՆՄԵՐԵՐԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈՒՍՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբերեան յեղափոխութիւնը ամիջական հետեւանքն է Հայաստանի մէջ կատարուող կարգ մը յեղափոխական ներքին շարժումներու և պատմական արտաքին ազդակներու, որոնք անքակտելիօրէն կը կապուին իրար և կ'ամբողջացնեն նոյեմբեր 29-ի յեղափոխութիւնը:

Դաշնակցական տիկտասուրայի վերջին շրջանը, քաղաքացիական շարք մը սուր կռիւներու զուտ բացաւ: Օր կամ շաբաթ չէր անցնէր որ ժողովուրդը բախտ մներ չունենար կատաղարութեան հետ, կամ գիւղացիները չընդգէին շրջանները զրկուած դաշնակցական պաշտօնեաներու դէմ: Հայաստանի մէջ կեանքը անտանելի էր դարձած: Ժողովուրդը չէր կրնար այլեւս հանդուրժել դաշնակ մահասիրւո և չարազէտ լուծին:

Հակադաշնակ արամազրութիւնները, ժողովուրդին մէջ երթալով աւելի լայն գետին կը նուաճէին:

Խուլ և տարերային շարժումները սկսած էին արդէն ծայր տալ Հայաստանի մէկ ծայրէն միւսը:

Երևանի կեդրոնական կատաղարութեան անաղին թիւով բարօրներ կը զրկուէին շրջաններէն ուր՝ միշտ կը գանգատուէր ժողովրդի «անկարգութեան» մասին զսպիչ ուժ կը պահանջուէր:

Դարալագեազ գաւառի կոմիսար Ն. Յակոբեանը ներքին գործոց նախարարութեան կը գրէ.

«Մարտիրոս գիւղը անցեալ տարուանից արամազրութիւն ցոյց կուտայ անխլաանութեան: Անոնք և.

րես առած չեն քաշուի արտայայտել իրենց բժշոստութիւնը: Այս դրութիւնից ազատուելու մի ելք եմ գտնում, ստիկա մարտիրոսացիները օրինակելի կերպով պատժեն է, որի համար խնդրում եմ որ միջնորդէք: ուղարկելով պատժիչ գործասու:»

Եւ դաշնակ կառավարութիւնը իր պատժիչ գործասիքը կը նետէր Հայաստանի մէկ գտնուէն միւսը: Գիւղացիները կ'ենթարկուէին չի տեսնուած չարչարանքներու և խաչատանգումներու:

Դժգոնութիւնը Դաշնակցութեան դէմ երթալով կ'աճէր. ծայր տալ կ'սկսին ցոյցերն ու գործադուլները: Հայաստանի բանւորական կեդրոն Ալեքսանտրապօլը, միշտ կը խլրտի: 1920-ի սկիզբները երկաթուղիի բանւորները, կը կազմակերպեն գործադուլներ: Գիւղացիներ քաջալերուած տնոնց օրինակէն, կը յառաջացնեն ըմբոստական շարժումներ և կը մերժեն վճարել սեէ տուրք:

Հայաստանի կոմունիստ կուսակցս թիւեր և երիտասարդ կոմունիստներու «Ապարտակ» գաղտնի միութիւնը, կ'անցնին շարժման գլուխը, կ'սկսին կազմակերպել ժողովուրդը և ուղղութիւն կուտան շարժումներուն: Կառավարութիւնը, օր ըստ օրէ աճող կոմունիստական շարժման առաջին ստնկրո համարներքին գործոց նախարարութեան հրամանով ձերբակալել և աքսորել կուտայ շարք մը ակտիւստոր բողեւիկներ:

Սակայն հակառակ գործադրուող այս հալածանքներուն, շարժումը կանգ չառնէր: Յեղափոխական ապստամբական ոգին նորանոր գետիններ կը նուաճէ: Կովկասեան կարմիր բանակի յաղթանակները հակա-

յեղափոխական Դէնիկինի ուժերուն վրայ և 1920-Ապրիլին Բագուի և Ստրպէյձանի խորհրդայնացումը, յեղափոխական մեծ խանգաւառութիւն կը յառաջացնեն Հայաստանի բանւորներուն և աշխատաւոր գիւղացիներուն մէջ:

1920-Ապրիլ 23-ին Ալեքսանտրապօլի մէջ ժողովուրդը կը պաշարէ կառավարութեան չէնքը և հաց կը պահանջէ: Անոր կը պատասխանուի ստիկանական բռնութեամբ:

Յեղափոխական այլքը կը բարձրանայ: 1920-ին Ալեքսանտրապօլի բանւորութիւնը կոմունիստ կուսակցութեան ղեկավարութեամբ ազգանշանը կուտայ Մաշիսեան փառապանծ ապստամբութեան: Բանւորները կը գրաւեն երկաթուղին և քաղաքը: Շարժումը աւրագորէն կը տարածուի Հայաստանի միւս մասերուն մէջ: Կարսի, Սարիգամիչի, Ղազախի և այլ շրջաններու մէջ կը կազմուին սազմա յեղափոխական կոմիտէներ որոնք կը յայտարարեն Խ. իշխանութիւն: Խորհրդային փրկարար շարժումը կ'երկարիմինչեւ հեռուոր գիւղեր:

Դաշնակ կառավարութիւնը, այս բոլորի առաջ կը մասնուի խուճապի. աւելի խիստ գալղղական միջոցներ ձեռք առնելու համար Խատիսեանի կառավարութեան կը յաջորդէ Օհանջանեանի բիւռօ-կառավարութիւնը: Սմիջապէս կը կազմուին արտակարգ զատարաններ: Երեանէն ամէն կողմ օգնական ուժեր կը զրկուին ապստամբութիւնը ճգմելու համար: Սեպտեմբեր կը զօրագունդով կը զրկուի Ալեքսանտրապօլ:

Երկար և կատաղի կռիւներէ վերջ, Դաշնակցութիւնը կը յաջողի կացութեան տէր զտնալ և ապրս-

տամբութիւնը արիւնով խեղդել: Կը ձերբակալուին և կը գնդակահարուին ապստամբութեան ղեկավարներէն աւելի քան 300 հոգի որոնց մէջ Ալլահվերտեան Ստեփան, Ղարիբջանեան Բագրատ, Մուսայէլեան Սարգիս, Ղուկասեան Ղուկաս և ուրիշ հերոսներ որոնք Հայաստանի աշխատաւորութեան ամենաթանկագին առաջնորդներն էին:

Ապստամբութեան ձախողութեան զլխաւոր պատճառները կարելի է նկատել իր անպատրաստութեանը, յեղափոխական շրջաններու իրարմէ կտրուածութիւնը և շարժման կարգ մը ղեկավարներու անվճռականութիւնը (մէջն ըլլալով Սանջեան, Դ. Սիմոնեան, Դ. Շահվերտեան, Երզնկեան և այլն) որոնք պէտք եղած պատրաստակամութիւնը ու յեղափոխական քաջութիւնը չունեցան շարժումը ղեկավարելու և ներքին թշնամին անվարան խփելու:

Հայաստանի բանւորագիւղացիական այս առաջին ապստամբութիւնը չատ դառն, սակայն չատ ալ թանկագին դասեր տուաւ, անիկա զէպ ի նոյ. 29-ի յեղափոխութիւնը աննուաժողովին քայլն էր որու ընթացքին Հայաստանի մէջ պատրաստուեցաւ յեղափոխական մարտունակութեամբ և փորձառութեամբ զինուած սերունդ մը: Եթէ չըլլար մայիսեան ապստամբութիւնը անոր հերոսականութիւնն ու դասերը, նոյեմբերին պիտի ունենայինք նուազ յեղափոխական Հայաստան մը, աւելի գծուարայազթ գաշնակ լուծով մը:

Մայիսեան ապստամբութենէն վերջ երկու հակամարտութեան ալ լծուեցան դասակարգային մահացու կռիւի մը: Դաշնակցութեան օրերը համարուած էին. ուստի պէտք էր զիմել ոճրագոյ ծ մեթոտներու: Դա-

տարանները անվերջ կը գործէին: Մահուամբ կը պատժուէր նա:

«Ով հրապարակաւ կ'ըսէ կամ կը կարգայ, կամ կը տարածէ ուէ շարագրութիւն որոնք կը գրգռեն ա) ապստամբութեան արարքներ կատարելու. բ) գոյութիւն ունեցող պետական հասարակական կարգը յեղաշրջելու. — ւ»

Կոմունիստներու դէմ հալածանքը չի տեսնուած չափերու հասաւ. դաշնակ խմբապետ մաղէրիստները ուղածնուն պէս կարող էին որ և է մարդ տանել և սպաննել առանց հարցուփորձի: Կոմունիստի մը գլուխը կ'արժէր 5000 ռուբլի:

Սակայն հակառակ բոլոր այս հալածանքներուն կոմունիստական շարժումը կ'աճէր և կը դառնար փրկութեան այն միակ լատը որուն շուրջ կ'սկսէր համախմբուիլ Հայաստանի յեղափոխական բանւորութիւնն ու զիւղացիութիւնը:

Յեղափոխական կացութիւնը ժամէ ժամ կը սրուէր Հայաստանի մէջ. փոթորիկը կը մօտենար: Հայ ժողովուրդի փրկութեան ժամերը մօտ էին: Ռուսական յեղափոխութեան հարուածներուն ասկ, իրարու ետեէ ջախջախուող, Չարական հակայեղափոխական բանակները և յեղափոխութեան դէմ կռուող էմպերիալիստպետութիւններու պարտութիւնները, անհուն իսանդավառութեամբ կը լեցնէին հայ ժողովուրդի սիրտը:

Յազթական կարմիր բանակը Սարպէյջանի վրայով հասած էր Հայաստանի դռներուն առաջ. զէպքերը խելացնոր արագութեամբ իրար կը յաջորդէին: Յեղափոխական շարժումները ուժղին թափով վերսկսան: Հայաստանի հիւսիսային շրջաններու մէջ, մասնաւորա-

րար Գիլիլճանի և Իջևանի կողմերը գիւղացիները բան-
որներու առաջնորդութեամբ սկսան վտարել գաշնակ-
ները: Կառավարութիւնը փորձեց զսպել: Սեպուհ ձի-
աւոր և հետեւակ զօրամասեր զրկեց Իջևանի ուղղու-
թեամբ ապստամբները սաստկու համար, բայց ի զուր-
գրկուած գինորները չէին ուզեր կռուիլ: Եւ Սեպուհ
կր պատրաստուէր նոյ. 28ին Երեւան հեռագրել որքեր
կրորդ, վեցերորդ և առաջին կռուող վաշտերը կը լը-
քեն դիրքերը և կը ցրուին սուհու:»

Ղազարի մէջ 1200 հոգինոց բանորներէ և գիւ-
ղացիներէ կազմուած կարմիր զուգը, Իջևանի գիւ-
ղացիութեան հետ զուրս կը քշեն գաշնակները: Սե-
պուհ զարձեալ Երեւան կը հեռագրէ ըսելով «Եթէ կա-
ռավարութիւնը տայ ինձ թնգանութներ, անմիջապէս
300 ձիաւոր կ'ուղարկեմ Ղազար կարգը վերահաստա-
տելու համար:»

Սակայն Հայաստանի ապստամբ ժողովուրդը Սե-
պուհին առեն չիտուաւ գաշնակ արիւնի կարգը վե-
րահաստատելու:

Բոյոբ շրջաններու մէջ կազմուիլ սկսան Հայաս-
տան մտնող կարմիր բանակի կողմակից զինուած
զուհեր, որոնք երկիրը մաքրել սկսան գաշնակներէ:

1920. Նոյ. 29-ին առաւօտեան Հայաստանի ռազ-
մաւ յեղափոխական կոմիտէն հրատարակ նետեց իր
պատմական յայտարարութիւնը.

«Հայաստանի ապստամբ աշխատաւոր ժողովուրդի
կամքովն ու ցանկութեամբ՝ Հայաստանի կոմունիստա-
կան կուսակցութիւնը, (Բ) Հայաստանը կը յայտարարէ
Սոցիալիստական կործանող շրջանային Հանրապետութիւն:»

Խանգավառութիւնը ընդհանուր է ամենուրեք:

Կարմիր զօրակը սկսած էր ծածանիլ ամեն կողմ: Ժո-
ղովուրդը ցնծութեամբ կը դիմաւորէր կարմիր բանա-
կը: Հայաստանը խորհրդայնացած էր:

Դաշնակ ուղեկորոյս կառավարութիւնը յուսահա-
տօրէն կը տապալուէր յեղափոխութեան հարուածներուն
տակ:

Սյս կացութեան մէջ Հայաստանին երկարած էին
երկու ձեռքեր, մին յեղափոխական Ռուսաստանի ա-
զատարար ձեռքը որ իր ներկայացուցիչ Լըկրանի մի-
ջոցաւ Երեւանի կառավարութեան կ'առաջարկէր, արիւ-
նահեղութիւններու տեղի չիտալու համար, Հայաստա-
նի խորհրդայնացումը ընդունիլ: Կարմիր բանակը
պատրաստ էր արդէն օգնել ամէն տեսակէտով: Միւս
երկարող ձեռքը Քարապէքիի կործանարար ձեռքէր:

Անիկա կանխելու համար Ռուսաստանի ազատա-
ւոր ձեռքը և ժամ առաջ աւարտելու համար Հայաս-
տանի նուաճումը, Երեւանի կառավարութեան կը պար-
տադրէր ստորագրել հետեւեալ ամօթալի «Արեքսան-
տրապօլի գաշնակիրը: Ահա քանի մը յօդուածներ այդ
գաշնակներէ:»

(5) Իրեանի հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ
չեղեալ համարել, իր կողմէ ոնէ անբութեան հետ կն-
քուած գաշնակներու այն բոյոբ տրամագրութիւնները
որոնք Թուրքիոյ կը վերաբերին կամ վասակար են
Թուրքիոյ շահերուն:

(6) Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովի կառավարու-
թիւնը Հայաստանին կը խոստանայ իր զինուորական
օգնութիւնը ներքին թէ արտաքին վտանգին և այն
բոլոր զէպքերուն մէջ երբ Հայաստանի հանրապետու-
թիւնը խնդրէ այդ օգնութիւնը:

«7) . . . րեանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ սեւ գիւնորական կազմակերպութիւն չարտօնել, բացի 8 դաշտային կամ լեռնային թնդանօթներով և 1500 հ գինոց վճարովի գործասւ մը . . . »

Դաշնակցութեան կը մտար ընտրել կամ հայ ժողովուրդը սարկացնող այս գաշնագիրը կամ հայ ժողովուրդը փրկող Ռուսաստանի ներկայացուցած առաջարկները :

Դաշնակցութիւնը որոշեց խաղալ շատ վտանգաւոր երկերես խաղ մը :

Ռուսական յեղափոխութիւնը և անոր շունչով և օգնութեամբ ծնունդ առած Հայաստանի նոյեմբերեան յեղափոխութիւնը գինք կը սարսափեցնէին : Ընդդիմանալու պարագային կրնար ինք միանգամ ընդ միշտ կործանուել : Ուրեմն «առ ի գիւնդագիտութիւն» և քիչ մը ևս քարչ տալու համար իր գոյութիւնը պէտք էր տեղի տալ Ռուսաստանի առաջարկներուն : Եւ 1920 գեկտ. 2-ին կեղծաւոր Դաշնակցութիւնը Վրացեանի ձեռքով ստորագրեց Լրկրանի ներկայացուցած առաջարկները և իր կառավարութիւնը հրաժարած յայտարարեց :

Սակայն երկրորդ օրը խորհելով թէ Թուրքիոյ և և ուրիշ պետութիւններու օգնութեամբ յետագային կրնայ վերագրաւել իշխանութիւնը, Վրացեան առանց վարանալու և հակառակ իր հրաժարած հանգամանքին հրահանգ առաւ Սատիսհանի պատուիրակութեան ըստորագրել Թուրքիոյ ներկայացուցած — իրեն համար յուսալի, Ալեքսանտրապօլի գաշնագիրը :

Արդէն ասիկա փետրուար 18-ի արկածախնդրութիւնը պատրաստող առաջին քայլն էր : Դաշնակցու-

թիւնը նոյ. 29-ի յեղափոխութեան դէմ կուռելու համար էր որ ստորագրեց Ալեքսանտրապօլի ամօթալի գաշնագիրը :

Անիկա թուրք փաշաներու կողմէ հրամցուած և նոյ. 29-ով կորսուած իր «մայիս 28-ի անկախութիւնը» կ'ուզէր դարձեայ վերստանալ նոյն այդ փաշաներու և իմբէրիալիստ ուժերու օգնութեամբ :

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԶԱՏ ԵՒ ԵՐԶԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔԻ ԵՐԿԻՐ

Նոյ. 29-ով ստեղծուող խորհրդային Հայաստանը դարապուրի մը բացաւ հայ ժողովուրդի ցաւոտ պաւ-մութեան մէջ: Այս մասին յառկանչանական են ընկեր Ստալինի հետեւեալ ճշմարիտ խօսքերը.

«Դարերից ի վեր անբաղժ մի որբանոց լինելուց և հալածուելուց յետոյ, Հայաստանը այսօր դարձել է Ս Միութեան ամենասիրելի զուակը:

«Տանջուած ու բաղժաչոր Հայաստանը՝ որ համաձայնականներու և գաղնակներու ողորմածութեամբ դատապարտուած էր սովի, քայքայու մի, գողթի. բոլոր բարեկամներու կողմէ խորուած Հայաստանը, իր փրկութիւնը գտաւ խորհրդային կարգերու հաստատու մով. միայն Սորհրդային իշխանութեան գազափարնէ, որ խաղաղութիւն բերաւ Հայաստանին և տուաւ ազգային վերածնունդի հնարաւորութիւն: Թող զիանան բոլոր անոնք որ պէտք է դիտանան, որ «հայկական հարց» կոչուածը, որուն վրայ զյուխ ջարդեր են իմ-բէրիախատական զիւանագիտութեան ծեր գալիւրը, Ս իշխանութիւնը միայն ի վիճակի եղաւ լուծել:»

Արդարեւ, Սորհրդային կարգերու տակ միայն, Հայաստանը գարձաւ իրկապէս հայ ժողովուրդի հայ-րենիքը, բուշեիկներու օրով միայն հայ ժողովուրդը կրցաւ խաղաղութեան և ազատութեան մէջ ազատ թռիչք տալ իր կենսունակ և ստեղծագործ ուժերուն ու Ահարոնեանի ողբացած «Արցունքի հովիտը» վե-րածել շէն և ուրախ Աշխարհի մը: Հայ ժողովուրդի

ստեղծագործ և շարքաչ բաղուկը ամենակարճ ժամա-նակի մէջ, գաղնակներու ժառանգ ձգած արիւնաներկ և քանդուած Հայաստանը դարձուց յառաջադէմ և իմ-րէրիալիստներու նախանձն ու ախորժակը զրգոող եր-կիր մը:

Երեկի գիւղական աղտոտ և թրիք - հոտող, խար-խուլ տնակներով Հայաստանը, այսօր վերածուած է առողջ և երջանիկ կեանքի Հայաստանի մը: Ծինուած են արդիական տեսակի գեղեցիկ և հանգստաւէտ բնա-կարաններ, թատրոններ, սինէմաներ, հիւանդանոց-ներ, դպրոցներ և այլն: Փոխուած են քաղաքներու և գիւղերու կերպարանքները: Երեւանը իր 175000 բնակ-չութեամբ, կրթական, գիտական և ուրիշ մշակոյթա-յին բաղժապիսի հիմնարկներովը գարձած է գեղեցիկ և արդիական քաղաք մը, որ լոյս, կեանք և գիտու-թիւն կը հասցնէ Հայաստանի ամենահեռաւոր անկիւն-ներուն:

Մէկ հատիկ գործարան մը իսկ չունեցող Հայաս-տանը այսօր ունի 100-է աւելի ճարտարարուեստական ֆապրիքներ, որոնք ժողովուրդին կը հայթայթեն ամեն տեսակի ապրանքներ:

Հայաստանի պղնձի, քիմիական նիւթերու, շինանիւ-թերու (արթիկ տուֆ), լամիքներու, պահածոներու և հիւսուածեղէնի արդիւնարբերութեան կեդրոնները համախորհրդային համբաւ կը վայելեն: Երեւանի մէջ մօտ ատենէն կը լրանայ Ս. Միութեան մէջ մեծագոյն արհեստական ձգախէժի գործարանախումբը:

1919-ին 1,688,000 ուրբի արտադրութիւն ունե-ցող Հայաստանը միայն 1936-ին տուած է արդէն

216,428,000 ուսուցիչի սպորանք:

Դաշնակցութեան օրով անջրդի և թափուր մնացած հողերը ոռոգելու համար բացուած են հսկայ ջրաւնոցքներ, որոնցմէ նշանաւոր են Շիրակի, Վաղարշապատի, Երևանի, Սարտարապատի, Ղամարլուի և այլն ջրանոցքները: Յաջողութեամբ կը մշակուի բամբակը ծխախոտը: Կ'արտադրուին ամենաընթացիկ անասկի պտուղներ, մեզր կարագ պանիր և այլն:

Հայաստան նշանաւոր է նմանապէս մեծ հողակ վայելող իր օդադնացութեան վայրերովը և հանգստարաններով Դիլիջանի, Ղարաքիլիսայի, Անտիի և Երզնի հանքաջուրերը ուր կ'ազան հանգչիլ մարտի և բողկի աշխատաւորները:

Անցեալի մէջ ճրագներով լուսաւորուող Հայաստանը այսօր ռնի ելիքարական լոյսի և ուժի անսպասողբեր: Հսկայ երեքարակայանները (Բանաքետի, Արամիւշի, Չանգուի) կը լուսաւորեն երկրի ամենամութ անկիւնները, ուժ և կեանք կուտան Հայաստանի բոլոր գործարաններուն:

Խ. Հայաստանը երկկի տանեակ մը հազար աշխատաւորի տեղ այսօր ունի զինք չէնցնող 103,197 բանաւորներու և ծառայողներու բանակ մը, որոնց կառարութիւնը որպէս վարձ կը վճարէ 223,5 միլիոն ռուբլի:

Բանաւորներու և իրենց ընտանիքներու համար կը չինտին անագին թուով բնակարաններ և հարազ հաճոյքի վայրեր:

Հայաստան իր 250,000 սովորող և կայտառ երիտասարդութեամբ խանդավառութեան օճախ մըն է: Անոր բարձրագոյն և միջնակարգ դպրոցները, ամէն

տարի երկրին կուտան մասնագէտներու բանակ մը: Լուսաւորութեան գործը ամուր հիմերու վրայ դնելու համար, Հայաստանի կառավարութիւնը 1937-ի համար արդէն տրամադրած է 156,041,000 ուսուցիչի սպորանք:

Պետութեան և ժողովուրդին գորգուրանքն ու հագածութիւնը վայելող Հայաստանի քնշոյշ և ստող մանուկները, իրենց մէջ կը հաշուեն անագին թիւով զիւտարարներ և արուեստագէտներ: Անոնց համար, երկրի ամէն կողմերը բացուած են մեծ թիւով մանկական պարտէզներ, սարքաւորուած ամէն անասկի խաղալիքներով:

Երէկի քայքայուած և թշուառ հայ ընտանիքը այսօր դարձած է մաքուր սիրոյ և երջանկութեան բոյն, իսկ հայ կինը դարձած է դաստիարակ, պետական պաշտօնեայ, օդանաւորդ և կարմիր բանակային:

Նոյն բախտաւոր կեանքի զաւակներն են դարձած նաև «Դաշնակցութեան օրով հողազուրկ, բայց այսօր ունեւոր դարձած հայ չարքաշ գրեզացիները որոնք իրենց հաւաքական անտեսութիւններովը (Հայաստանի գրեզացիութեան 90 առ 100 տոկոսը անդամ է հաւաքական անտեսութեան) Հայաստանի դաշտերն ու այգիները վերածած են բերքառատ և ծաղկած դաշտերու: Խ. կառավարութիւնը անոնց տուած է հող, հացահատիկ, անասուն և հերկելու գործիքներ: Անոնց տրամադրութեան տակ զրուած են աւելի քան 1183 թրաքթորներ և ուրիշ երկրագործական մեքենաներ:

Ահա թէ ի՞նչ տուաւ Լենինի և Սթալինի կուսակցութիւնը հայ ժողովուրդին:

Սթալինեան նոր Սահմանադրութիւնը եկաւ աւե-

լի ևս ամրացնելու և օրէնքով պաշտպանելու արդար աշխատանքով ձեռք ձգուած խորհրդային քաղաքացիի հարալ ունեւորութիւնը :

Սահմանադրութեան հետեւեալ յօդուածները այս մասին պերճախօս են :

118) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի քաղաքացիները ունին աշխատանքի իրաւունք, այսինքն ապահովուած աշխատանք ստանալու իրաւունք, իրենց աշխատանքի քանակի և որակի համապատասխան փարձատրութեամբ :

Յօդ. 119) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի քաղաքացիները ունին հանգիստի իրաւունք :

Հանգիստի իրաւունքը ապահովուած է բանւորներու ճնշող մեծամասնութեան համար աշխատանքի օրը վերածելով 7 ժամի : Բանւորներու և ծառայողներու համար սահմանելով տարեկան արձակուրդ, որու ընթացքին կը պահպանուի անոնց աշխատավարձը : Աշխատաւորներու սոցասարկման համար արամագրելով սանաթորիոմներ հանգստեան տուններու, ակումբներու լայն ցանց :

Յօդ. 120) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի քաղաքացիները նիւթական ապահովութեան իրաւունք ունին ծերութեան ինչպէս նաև հիւանդութեան եւ աշխատունակութիւնը կորսնցնելու պարագային :

Յօդ. 121) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի քաղաքացիները ունեն կըրթութեան իրաւունք :

Այդ իրաւունքը կ'ապահովուի ընդհանուր պարտադիր ասորական կրթութեամբ, ձրի կրթութեամբ մէջն ըլլալով բարձրագոյն կրթութիւնը . . . :

Յօդ. 122) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի մէջ կնոջ կը տրուին տղամարդուն հաւասար իրաւունքներ, անտեսական պե-

տական, կուլտուրական և հասարակական քաղաքական կեանքի բոլոր բնագաւառներուն մէջ :

Յօդ. 124) Քաղաքացիներու համար խղճի ազատութիւն ապահովելու նպատակով, եկեղեցին Խ.Ս.Հ.Մ. -ի մէջ բաժնուած է պետութենէն և զպրօցը եկեղեցիէն : Կրօնական պաշտամունքներ կատարելու ազատութիւնը և հակակրօնական բրորականաի ազատութիւնը ճանչցուած է բոլոր քաղաքացիներու համար :

Յօդ. 125) Խ.Ս.Հ.Մ. -ի քաղաքացիներու համար օրէնքով ապահովուած է :

ա) խօսքի ազատութիւն

բ) Մամուլի ազատութիւն

գ) Ժողովներու և միթիւնկներու ազատութիւն :

դ) Փողոցային երթերու և ցոյցերու ազատութիւն :

Քաղաքացիներուն այս իրաւունքները կ'ապահովուին աշխատաւորներուն և անոնց կազմակերպութիւններուն տրամադրելով ապարաններ, թուղթի պաշարներ, հասարակական շէնքեր, փողոցներ, կապի միջոցներ և աշխատաւորներու այս իրաւունքները իրականացնելու համար նիւթական անհրաժեշտ այլ պայմաններ :

Սահմանադրութեան 19-րդ յօդուածը այս օրէնքները պարտադիր կը դարձնեն բոլոր Խ.Միութեան մաս կազմող հանրապետութիւններուն համար :

Ահա ճշմարիտ իսկական անկասութիւնը որ ազգային ինքնորոշման և ազատ բարգաւաճումի անսահման կարեւորութիւններ տուաւ ինչպէս Խ. Միութեան միւս ժողովուրդներուն նյոնպէս և հայ ժողովուրդին և Հայաստանին :

Ահա ինչ որ տուին և զեռ պիտի սան բոլշեւիկ-

ներք հայ ժողովուրդին :

Ահա ինչ որ չի կրցան, չուզեցին և չէին կրնար տայ հարուստներու, հողատէրերու, վաչխառուներու ներկայացուցիչ և իմրել խալիստ պետութիւններու կամակատար զաջնակ չէֆերը, հայ ժողովուրդին և Հայաստանին :

Անոնք ասրիներ անգագար անզոր ճիչեր արձակեցին՝ ըսին «բոլշևիկները Հայաստանը կը կործանեն, կործանեցին — հայ չի ձգեցին ևն. » :

Անոնք շատ երազեցին և զեռ կ'երազեն թէ արդեօք երբ հիթլէրական բանակներու օգնութեամբ պիտի կործանեն Խ. Միութիւնը, թէ երբ նորէն պիտի նստին հայ ժողովուրդի վրին :

Դժբախտ երազ, որ հաւուսն երազի մէջ կորեկ գանելը կը յիշեցնէ :

Պահ մը այդ կորեկը դանել կարծեցին յանձինս Խ. Հայաստանի մէջ, Խանջեանի անձնապանութենէն վերջ իրենց օձիքը ձեռք տուող դաւաճաններու :

Երկար բարակ աղմկեցին, նորէն Խ. Միութեան կործանման մասին զգայացուց և չիլտուած դուշակութիւններ բրին :

Ո՛վ էին արդեօք այդ խումբ մը դաւաճանները որոնց կորստեան համար զաջնակ չէֆերը, Երէմիայի ողբէն աւելի սրտակաւոր ողբեր հիւսեցին, անոնց «մեծ հայու» առաքինութիւններուն վրայով գովասանական սրտաբուխ խօսքեր ըսան :

Անոնք «գործիւ և բանիւ» իրենց նման հայ ժողովուրդի և անոր հայրենիքի թշնամիներն էին :

Այդ մարդիկը Հայաստանի մէջ Գաջնակցութեան թալանի և վիսաարարութեան և օտար պետութեան

ճախուելու քաղաքականութեան շարունակողներն էին :

Երկար տարիներու ընթացքին Հայաստանի պետական կուսակցական պատասխանատու պաշտօններու մէջ տեղաւորուած խանջեանները, իրենց բոլոր տեսակի արբանեակներովը (Տէր Գարրիէլեան, Երզընկեան, Շահվէրդեան, Միմոնեան, Գալբեան, Ամատունի և Ակորով) լծուած էին վիսաարարական և դաւաճանական արարքներու :

Ուղղակի կամ անուղղակի միջոցներով կը փճացնէին պետութեան և հասարակութեան գոյրը (գլամ, հունձք, անասուն, մեքենայ և ին.) : Շինարարութեան համար Խ. Միութեան տուած միլիոնաւոր բարիքները չոսյորէն կը մախուէին և ծրագրուած շատ մը շէնչոյարէն կը մտնարներ կը միային կիսատ : Ապահովարարքեր և ձեռնարներ կը միային կիսատ : Ապահովարարայսօր շատ աւելի մեծ թիւով ներգաղթողներ հաստատուած պիտի ըլլային հայաստանի մէջ, եթէ երբեք տատուած պիտի ըլլային հայաստանի մէջ, եթէ երբեք այս մարդիկը Խ. Միութեան ծրագրած քնակարանաշինութեան նիւթերն ու գրամը չի փճացնէին :

Այս մարդիկը ժողովուրդի թշնամիներն էին, որովհետեւ կը խափանէին հայ գրականութեան և մշակութի յառաջխաղացումը : Կը ծածկէին և մոռացուած թեան կուտային այն ամէն գրող կամ արժէք որ ժողովուրդին սիրելի էր : Կը գովարանէին և կը բարձրացնէին ինչ որ ժողովուրդին խորթ էր :

Անոնք ոճբագործներ էին որովհետեւ ժողովուրդի թշնամիները կը հովանաւորէին : Մտեփանաւանի չըրջանին մէջ 8 ամսուայ ընթացքին կուլակներու ձեռքով սպաննուեցան 14 հաւաքական անտեսութեան անդամ գիւղացիներ : Քանդուեցան տնազին տուններ

փճացուեցան ահագին թիւով անասուններ եւ խաղողի այգիներ եւայլն :

Հայաստանի կարբիթի գործարանին մէջ, Քնասասարարները փճացուցին ահագին կարբիթ, թիթեղ, ելիքորական թել որոնք կ'արժէին 100 հազարաւոր բուրլիններ :

Խանջեանի արժանի յաջորդ Ամատունին, յանցաւորներն պատժել տարու տեղ, զանոնք պաշապանեց :

Այս մարդիկը հայ ժողովուրդի, սոցիալիստական հայրենիքի դաւաճաններ էին, որովհետեւ իրենց զաւղիր ձեռքերը երկարեցին մինչեւ Խ. Միութեան հերոսական մեծ կարմիր բանակի անբաժան մասը եղող հայկական պանծալի կարմիր բանակը : Կը փճացնեն բանակի ռազմախթն ու անդեղէնը, կը գերբացնէին իշնամի պետութիւններու հաշտոյն աշխատող լրտեսներու եւ շնասարարներու մուտքը բանակէն ներս : Այս միջոցներով անոնք կ'ուզէին տկարացնել կարմիր բանակի զիմադրական ուժը եւ հաւանական իմբէրիալիստական զինեալ յարձակումի մը ընթացքին պարտութեան մատնել տալ զայն : Այսինքն փաստօրէն Հայաստանը յանձնել ֆաշիստական իմբէրիալիզմի ճանկերուն :

Միթէ այդ չի՞ փաստեր դաւաճան Խոսեանի, (մահուընէ առաջ) ըրած մէկ զաղանի յայտարարութիւնը, հակայեղափոխական գրող Բակունցին ուր անիկա կ'ըսէր թէ, Խ. իշխանութեան տապալման պարագային Հայաստանի հաւանական իշխանաւորները, միայն դաշնակները կարող են ըլլալ :

Միթէ՞ այս բոլորին տեղեակ ըլլալու հետեւանքով չէր որ Զօպանեան-Բաշալեան խմբակը, անցեալ տարի

Փարիզի մէջ, ինքնակոչ դիւանագէտի հովեր առած, ցաւագար քաջութիւնը ունեցաւ Հայաստանի «սահմաններու բարեկարգութեան համար» աղմկել եւ նոյնիսկ Սթալինին աղերսագիր մը զրկելու փորձը կատարել :

Իսկ Խանջեանի դաւաճանական արարքները պարտելելու համար, անոր անձնասպանութեան պատճառնկատել Հայաստանի սահմանային «անլուծելի» հարցը հարց տել Հայաստանի սահմանային «անլուծելի» հարցը հարց մը որ վաղուց խաղաղութեամբ լուծուած է խորհրդային ռահմաններէն ներս : Չէ լուծուած միայն դաշնակ եւ ռամկավար թերթուկներու մէջ, ուր անգաղար կը ձեծուի :

Միթէ՞ դարձեալ այս բոլորը գիտնալով չէր որ, նոյն այդ տարին, գերմանական ֆաշիզմը Պերլինէն սուտ մը արձակեց. ըսելով թէ Հալաստան կ'ուզէ անկախութիւն հռչակել : Եւ այս բոլորը կատարուեցան միաժամանակ ձեւով, Հայաստանի ներքին եւ արտաքին թշնամիներու միախորհուրդ համաձայնութեամբ :

«Հին բոլշևիկի» մականին տակ, կեղծաւորութեամբ, ստորաքարշութեամբ եւ զանազան խաբեբայ միջոցներով երկար ատենէ ի վեր մութին մէջ դործող միասարարներն ու դաւաճանները վերջապէս զիմաւաճ գերծուեցան :

Հայաստանի կոմունիստ կուսակցութիւնը եւ հայ ժողովուրդը վերջապէս բռնեց այս մարդոց օձիքէն : Երեւանի մէջ արդէն սկսած է անոնց դատաւարութիւնը :

Հիմա պարզ է ուրեմն թէ ինչո՞ւ արտասահմանի դաշնակ չէ՞քերը արտասութոր աչքերով կ'ողբան ի-

րենց բաղդին արժանացող այս կաթնեղբայրներու զի-
մագերծումը :

Մենք արտասահմանի հայ աշխատաւորներս, ինչ-
պէս նաև ղէպի ժողովուրդն ու հայրենիքը անկեղծ
սիրով աողորուած ամէն հայ, հրճուանքով կ'արձանա-
զրեեք մեր ժողովուրդին և հայրենիքին գաւաճանող-
ներուն պատժուիլը :

Որովհետև անոնց ջախջախումէն վերջն է միայն
որ Հայաստանի ժողովուրդը Լենինի և Սթալինի կո-
մունիստական իմաստուն կուսակցութեան ղեկավարու-
թեամբ և սթալինեան մեծ սահմանադրու Մեան բա-
րիքներովը օժտուած, խ. Միութեան միւս ժողովուրդ-
ներուն հետ, ձեռք ձեռքի տուած, պիտի ընթանալ
ղէպի կոմունիստական աւելի ազատ, աւելի երջանիկ
և աւելի բարգաւաճ կեանք մը :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

13րդ էջ, 22րդ տողի մէջ 840 հոգաւրբ՝ կարդալ 480 հա-
գաւր: 6րդ էջ, 8րդ տողի մէջ վեր նուաձ են կարդալ՝ վեր-
ցուած են:

7-0

9h2 5 U. 7.

0